

ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ

ՏԵՍԱԿԱՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

142. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ ՎԻՃԱԿ. Հոս ի դէպ է յիշատակել Ս. Կոյսի սկզբնական մեղքէ ազատ ըլլալը, որ իբրեւ հաստոյ դաւանութիւն Հռոմի Եկեղեցին քարոզեց 1854ին Պիոս Թ Պապէն տրուած կոնդակին հիման վրայ: Ս. Գիրքէն առնուած փաստերը, որոնց վրայ կը կարծէ հիմնուիլ Հռոմի Եկեղեցին՝ ասոնք են. «Ողջոյն թեղ, շնորհօք լի» (Ղուկ. Ա 28), զոր մերը ունի՝ «Ուրախ լիք, Բերիբեալդ» դարձեալ՝ «Օրհնեալ ես դու ի կանախ եւ օրհնեալ է պտուղ որովայնի ք» (Ղուկ. Ա 42): Մինչ դիւրին է ըմբռնել թէ այս խօսքերուն մէջ ոչ մէկ տեղ կը գտնուի Մարիամի անձին համար հեռաւոր ակնարկ մ'անդամ բացառութեան՝ հանուր մարդկային հասարակ օրէնքներէն:

143. ԱՆԱՐԱՏ ՅՂՈՒԹԵԱՆ ԿԱՐԾԻՔԸ. Մեր եկեղեցական գրականութեան մէջ ոչ մէկ տեղ խօսք եղած է յղութեան մասին Տաթևացիին առաջ, որ կը խօսի այդ դարու Լատինաց դպրոցներուն մէջ յուղուած ինչոց մասին եւ կ'ընէ մեղաց յիշատակ գրած ասոն. «Կոյսն Մարիամ ազատ էք ի մահացումէն եւ ի ներկույն, բայց ոչ ի սկզբնականէն»: Աստուածածնի յղութեան տօնն անդամ, զոր կը կատարենք Դեկտ. 9ին, շատ ուշ մտած է մեր Տօնացոյցին մէջ, եւ չկայ Հին գրչագիրներուն մէջ: Առաջին անգամ զայն յիշատակող Տօնացոյցերէն մին եղած է 1642ին Նոր Զուգա տպագրուածը, որ յաւելուածին մէջ կը գրէ թէ ի Քաղոցի Կ. Էայն Աւետիք է Յովակիմայի եւ Աննայի, յորմէ յղացաւ զՍուրբ Կոյսն Մարիամը: «Անարատ» բառական յաւելումը յղութեան տօնին վրայ նորատեղիներուն մուտ գործեց Հռոմմէականներուն օրացոյցներուն մէջ: Վարդապետութեան նորութիւնք բաւական է արդէն ցոյց տալու համար թէ Հին աւանդութիւնք եւ նախնական յայտնութիւնք չի

գար զազափարը, հետեալաբար հարկ չկայ երկարելու այս մասին:

144. ԱՆԿՈՒՄԻՆ ԱՐԴԻՒՆՔԸ. Աղամի մեղանշումով մարդկային բնութեան անկումը ատիժ տուաւ նորադանդ Լուսերականներուն եւ Կալվինականներուն՝ չափադանցել ձիւրքերուն կորուստը, եւ ոչ միայն գերբնականներէն զրկուած ըսել մարդկային բնութիւնը՝ առաջին մեղքին պատճառաւ, այլեւ բնականներէն անդամ: Անոնք ոչ միայն միտքը տկարացած համարեցին բարիին ծանօթութեան հանդէպ եւ կամքը՝ բարիին հետեւողութեան համար, այլեւ բոլորովին կորսնցուցած կամքի ապաստութիւնը: Ուստի այս ամէնը մարդուն մէջ կը համարէին իբրեւ ոչ թէ իրական աղատութեան գործ մը, այլ իբրեւ արդիւնք անձնարար յիտակցութեան, որ կը կազմուէր երեք տեսակ աղքատութիւններու (հակառակութեան կամ անտարբերութեան, հակառակութեան կամ անսակարորութեան) խառնումով: Կ'ըսեն նաեւ թէ մարդը մեղաց գերութեան մպտնուած է, որովհետեւ իրմէ վերջուած է տղատութիւնը, եւ մեղքը կը բռնադատէ՝ զայն բնութեան միջոցով չարութեան գործերու մղելով, այնպէս որ անոր գործերը ի բնէ չար են, ցանկութիւնները՝ կատարելապէս մեղապարտ, եւ քարեգործութիւններն ալ առանց հոգւոր՝ այսինքն բնական վիճակի՝ մէջ կատարուած, որ տարբեր չէ մոլութենէն, Հետեւութիւնը զոր կը քաղեն այդ դուրսութիւնք, զանոնք կը մղէ քարձորացնելու հաւատքին արդիւնքը, որովհետեւ ինչպէս որ անկեալ Հին մարդը անկարող կը համարեն որեւէ բարի գործի, նոյնպէս կը պնդեն թէ փրկուած եւ Քրիստոսի հաւատքին եկած մարդոց հաւատքին զօրութեամբ բարիք կը գործուի: Ըստ որում մարդուն մէջ կ'անհետա-

նայ բնական ազատութեան զօրութիւնը և բարութեան և բարեգործութեան հետ համեմատական եղող անձնական գործերու զօրութիւնը: Դեռ Քրիստոսի հաւատքին չեկած՝ մեղքը կը տիրէ և ամէն ինչ չար է. Քրիստոսի հաւատքէն յետոյ հաւատքը կը տիրէ և անմէն բան բարի է, իսկ մարդը իր ազատութեամբ ու գործունէութեամբ չանցնի անոր քան գործիական գործակցութեան սիճակները, որով իր գործերը այլևս իրենք չեն լինիր, և անոնք իրրէ մարդուն իրրէ սեփական գործեր նկատուած՝ որեւէ արժէք չեն ներկայացնէր արդարութեան ու փրկութեան մասին: Ահա այս կերպով կ'ուզեն ապացուցանել թէ մարդ գործէն չէ օր կ'արդարանայ, այլ՝ հաւատքէն, և թէ մարդը գործերու չէ որ կը կարօտի, այլ՝ հաւատքի, արդարութեան և փրկութեան համար:

145. ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ ՏԵՒՈՂՈՒԹԻՒՆԸ. Մարդու բնական և կատարեալ ազատութեան խնդիրը աւելի իմաստասիրական է և կ'ապացուցուի ներքին գիտակցութեան, ընկերային պայմաններու և ընդհանուր զուգամանց փաստերով: Եւ որովհետեւ շատ կը սիրեն Ս. Գրքէն հանել ցուցմունքներ, բաւական ըլլալ լսել թէ միշտ և ամէն պարագայի մէջ աստուածային պատգամները և հրամանները կ'ը պարտաւորեն մարդուն՝ բարիք գործել, օրէնքը պահել, սրբութիւնը սիրել, արդարութիւն կատարել, սիրոյ հետեւիլ, առա-

քինութիւն գործելու հետամուտ ըլլալ, շարիքներէ ետ դառնալ, մէկ խօսքով՝ անձամբ գործել և ինքնագործ լինելու ինքզինք, միայն. զի արդարանայ և հաճոյ ըլլալ Աստուծոյ. պատմէինք՝ որոնք անշուշտ պիտի չտրուէին եթէ մարդը կատարութիւն չունենար իր կամեցածը ընելու և բարիէն հեռանալով չաբին կողմը միտելու:

146. Ս. ԳԻՐԳԻ ԽՕՍԳԵՐԸ. Գիտենք մենք ալ թէ Ս. Գրքը մէջ շատ խօսքեր կան, ուր ամէն բան Աստուծոյ կը վերագրուի և ոչինչ կը համարուին մարդուն կամքն ու կարը: Այսպիսի վկայութիւններ կը բարդեն հակառակորդները, ցոյց տալու համար թէ մարդը ազատութիւն չունի բարիք գործելու: Ասկայն այդ խօսքերը շատ հեռու են պարզելէ այնպիսի իմաստ մը զոր իրենք կ'ուզեն տալ, որովհետեւ անոնք երբեք չեն հաւատներ թէ մարդը մեղքով կորսնցուցած է ազատութիւնը, այլ միշտ ունին նպատակ կա՛մ բարձրացնելու Աստուծոյ ամենակալ կարողութիւնը, կա՛մ յանդիմանելու իրենց յոյսը իրենց անձերուն վրայ զրած յանցաւորներուն սխալանքը, և կամ ցոյց տալու թէ մարդս մեղքով կորսնցուցած է իր առաջին արդարութիւնը: Վստիկ ինքի քաջութիւնը չլինէր, երբեք կարելի չէր ըլլար մարդերը յանդիմանել իրենց ըրած շարիքներուն համար, ոչ ալ զղջումի հրաւիրել զանոնք և խրատել որ բարի գործերու հետամուտ ըլլան:

ՅԱՂԱԳՍ ԽՈՐՀՐԳՈՅ ՄԱՐԿԵՂՈՒԹԵԱՆ

147. ՄԵՆԻԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ. Մարդեղութեան գլուխին առաջին մասը պէտք է ցոյց տար Քրիստոսի մեծականութիւնը, զոր աւելան դանք կ'ընենք, ինչպէս աստուածաբանական նիւթերէն ուրիշ մասեր ևս: Ու մարդեղութեան ընդարձակ ճառէն կ'ուզենք յառաջ բերել մի միայն Քրիստոսի մարդկութեան և անստեղծութեան հաստատուն մասեր, ինչպէս նաև Քրիստոսի մէջ աստուածութեան և մարդկութեան միաւորութեան բացատրութիւնը:

148. ՄԱՐԿԵՂՈՒԹԵԱՆ ԽՄԱՍՏԸ. Մարդեղութեան խորհուրդը բացատրած է Գովոս,

ընելով. «Եւ յայտնի իսկ մեծ է խորհուրդն աստուածաշնորհութեան, որ երևեցաւ մարմնով, արդարացաւ հոգեւոր, յայտնեցաւ հրեշտակաց, քարոզեցաւ ի հեթանոսս, հաւատարիմ Եղի յաշխարհի և վերացաւ փառօք» (Ա. Յմթ. Գ 16):

Երկրպան հանդամակը, եր Երթոսի դէմ եխոյեան կ'անդիմացաւ այն խորհուրդին, կ'ուսուցանէր զանաքի թէ կը հաւատանք Քրիստոսի մի Յիւսէիսի Քրիստոս, իրգին Աստուծոյ, Երեմի յԱնստեղծոյ Հօրէ, Միածին, այսինքն յիսթենէ Հօր ... որ յազպս մեր մարդկան և միայն ժերոյ փրկութեան իջեալ է յերկնից Մարմնացաւ, Մարդնացաւ ... որով էաւ զմար-

մին, զհողի և քմիտ, և քամենայն որ ինչ է ի մարդ ճշմարտապէս և ոչ կարծեօքս: Որուն վրայ կ'աւելցնէ մեր բացատրական հանգաւակն ալ՝ «Եւ եղև Աստուածն կատարեալ՝ մարդ կատարեալ հոգեով և մտօք և մարմնով, մի անձն, մի դէմ, և միաւորեալ մի բնութիւն»:

Անոնք որ խորհրդային ճշմարտութիւնը մերժեցին, հին հերետիկոսները, ամենէն առաջ Քրիստոսի ճշմարիտ մարդկութիւնը ուրացան և ըսին թէ Աստուծոյ Որդին մարդոց նոսր նշան է առ աշօք. մարդեւորութեամբ միայն, ոչ թէ մարդացած ալ իբրեւ մարդ երցած: Այս ուրացողներէն են Նաղորացիներն եւ Փնտարիկեաններէն Գէտեորուն ճիւղը և Երեւթականները: Ասոնց կարգին կը համարուի նաև Մարկիոն:

Ասոնցմէ հետք երևան եկան Քրիստոսի գաղտնածութիւնը ուրացողները, սկսած Սաբէրիաններէն մինչև Արիմանեաններու յետին միացորդները, որոնք, իբրեւք յատկանշաւոր գաղտնաշուած, Քրիստոսի մասին ենթադրեցին ինչ որ իրենց երեւեակայութիւնը կը թելադրէր իրենց, սկսած հասարակ մարդկութենէ մինչև գրեթէ աստուածութիւնը՝ իբրև զերազանց արարած մը, և Աստուծոյ հրամանով ստեղծող միայն արարածներուն:

Ու երբ Նիկիոյ եւ Կ. Պառթա վճիռներով ջանդիրաւեցան այդ երկու մարտիւթիւնները, այն աստեւ մէջտեղ եկան մարդեւորութեան եւ զանազան մոլորաբանութիւններ, որոնց մասին արիւն խօսինք՝ ցոյց առլէ վերջ թէ Քրիստոսն Աստուած է կատարեալ և մարդ է հասարակաւ: Սակայն ոչ ոք թող կարծէ թէ այսպէսով կ'ուզենք երկու մարքեր և արարող Քրիստոսներ ցոյց տալ մէկ Քրիստոս մէջ, անոնց նման՝ որոնք զՔրիստոս մարդ և զՔրիստոս Աստուած երկուքի կը բաժնեն: Այլ կը խօսինքս պատկառ մնալով միայն տրամաբանական կարգի պարզութեան, և ուղիւով առաջուց պաշտօնները պարզել իբրև վերլուծեալ արարքը Քրիստոսի մէջ միակ Աստուածամարդ անձնաւորութեան:

149. ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ԱՒԵՏԱՐԱՆԻՆ ՍԿԶԲՆԱԽՈՐՈՒԹԻՒՆԵՆԸ, Քրիստոսի աստուածութեան առաջին և գլխաւոր փաստը կու գայ մեղի Յովհաննէսէն, իր Աւետարանին սկիզբի, թէ՛ առանձին և թէ՛ անոր բովանդակ ըն-

թացքին մէջ՝ «Ի սկզբանէ էր Բանն, և Բանն էր առ Աստուած, և Աստուած էր Բանն»:

Մէկ շարքի վրայ այս երեք նախադասութիւնները իրար կը բացայայտեն և իրարու հետ կը շարկապաշարեն: Ասոնց մէջ խօսք կ'ըլլայ Բանին մասին, խօսք՝ որ կը շարունակուի մինչև 18րդ համարը: Խօսքին կարգը թույլ չի տար փոխել ենթակաները, զի եթէ ենթական փոխուէր՝ կը խանգարուէր խօսքին կարգը: Բանին մասին՝ իբրև ենթակայի մասին, կը հաստատէ Յովհաննէս թէ սկիզբն էր, թէ առ Աստուած էր, և թէ Աստուած էր: Բանին մասին հաստատուած ստորոգեթիւններէն մին է յաւիտեականութիւնը, զի ի սկզբանէն «էր» կ'ըլլէ, և ոչ թէ «եղև»:

«էր» որովհետև չկար ժամանակ մը երբ չըլլար: Միւս ստորոգեթիւն է աստուածային երևածը, զի ինչպէս ի յաւիտենից էր, նոյնպէս և ի յաւիտենից առ Աստուած էր, այսինքն ենթակայաբար դասուցուած և էութեամբ միացուած: և այդ երևածը ասորև կը կոչէ Մընունք, Յոր Բանը կ'անուանէ Միածին: Այդ երկու յայտնի ստորոգութիւններէն ետքը, Բանին իբրև ստորոգութիւն տգուած աստուածութիւնը նկարագրական իմաստով միայն կրնայ իմացուիլ: Եւ Բանը ելում էր, ուստի և արարիչ է ու զարդ կը բացատրէ յաջորդ լուր համարներուն մէջ: Ան կ'անցնի խօսի Յովհաննէս. փարպաւտութեան մասին, որովորի համալ լայնացող բացատրելու համար Բանին մարդեւորութիւնը, զոր առաջ լայն փոխարեւորութեամբ կը մեկնաբանէ, որովհետև առաջին մասին վերջին խօսքերն ալ նոյն փոխարեւորութեամբ աւարտեցան, Բայց առանց փոխելու խօսքի ենթական, կը շարունակէ՝ «Եթեքսն եկին և այլն, որ է մարդեւորութիւնը՝ զոր է վերջոյ կը փակէ եղբայրացնելով»: Եւ Բանն մարմին եղև և բնականաց ի մեզ և ահա՛ զփառսն նորա իբրև զՄիածին առ ի Հօրէն: Եւ իռեկն կը յարէ թէ մարմնացեալ այս Բանն է որուն մասին վկայեց Յովհաննէս և կը կնքէ խօսքը՝ մարմնացածալ Բանին տեսնել տալով, զի կ'ըլլէ - «Ենորհ է և ճշմարտութիւն ի ձեռն Յիսուսի Քրիստոսի եղին, Ձկասուած ոչ ոք նաեւ բայց Միածինն Որդի որ է ի նոյն Հօր. նա դասմեաց մեզ»:

Այսպէս հաստատելով մարդեւորութեան խորհրդը, և թէ ինքն Յիսուս Քրիստոսն է մարդացեալ Աստուած Բանը, կը շարունակէ

պատմել Յովհաննու վկայութիւնը և Քրիստոսի աստուածաւորաչ գործերը, մինչև որ կը կնիք խօսքը՝ նոյն խօսքին դառնալով. «Այլ ուրիշ ինչ գրեցու գի Հաւատաւորիք եթէ Յիսուս Քրիստոս և Որդի Աստուծոյ» (Յովհ. Թ 1-19, Ի 31) :

150. ՎԱՅՈՒԹԻՒՆԻՆԵՐ ԻՐ ԱՆՁԻՆ ՄԱՍԻՆ. Երկրորդ փաստը կը թաղենք այն վկայութիւններէն, որոնց մէջ ինք Քրիստոս է որ կ'ուսուցանէ իր աստուածութիւնը, ու այս վարդապետութեան վրայ կ'ուզէ Հիմնել իրմէ Հաստատուած կրօնը :

ա) Հիմնադէս սրբեայց Աստուած զաշխարհ, մինչև զՈրդին իւր Միածինն ետ, զի ամենայն որ Հաւատայ ի նա մի՛ կորիցէ, այլ ընկալցի ցկեանս յաւիտեանականս ... որ Հաւատայ ի նա, մի՛ դատապարտեացի, և որ ոչ Հաւատայ ի նա, արդէն իսկ դատապարտայ Բ, զի ոչ Հաւատաց յանուն Միածնի Որդւոյն Աստուծոյ» (Յովհ. Գ 16 և 18) : Որդւոյն թեան որդի յառկութեամբ, իրածնութիւնը ճշմարտագէտ աստուածային որդիութիւնն է, իրարորութեան մէջ ուսուցուած :

բ) Նոյնպէս ճշմարիտ որդիութիւնը աստուածային է, որ մեղքէն ազատելու աստուածային իշխանութիւնը կը վարէ. «Իսկ արդեթէ Որդին զձեզ ազատեցուցուց, ճշմարիտ ազատ լինի՞րք» (Յովհ. Թ 36) :

գ) Քրիստոս տաճարը կը կոչէ տուն իր հօր և իր տունը, որ է տուն Աստուծոյ. «Մի՛ առնէք դատն Հօր իմոյ տուն միճառի» (Յովհ. Բ 16) : «Գրեալ է տուն իմ տուն աղօթից կոչեցի, և դուք արարէք զդա այդ աւարդակցի» (Մատթ. ԻԿ 13) :

դ) Քրիստոս իր անձին կը սեփականէ Աստուծոյ պէս աստուածային օրէնք տալու իշխանութիւնը. «Այլ ես ասեմ ձեզ» (Մատթ. Ե 22 և 27), «Երկինք և երկիր անցեն և բանք իմ մի՛ անցեն» (Մատթ. ԻԹ 35), «Ո՛ր ամենայն որ ասէ ցիս Տէր, Տէր, մտցէ յարաշուքիւն երկնից» (Մատթ. Է 2), «Ամէն ասեմ ձեզ, եթէ ոք դրանն իմ պահեցէ, զմահ մի՛ տեսցէ» (Յովհ. Է 51) :

ե) Քրիստոս իր վրայ կը մասնաւորէ Աստուծոյ որդիութեան Հանգամանքը. «Ապա արդի մի էր իւր սրբիւր, ցնա առաքեաց առ նոսա յետոյ, և ասէ, Թերեա ամայնեցեն յորդուոյ աստի իմմէ» (Մարկ. ԺԲ 6), ուր

մշակները մարգարէ կ'անուանուին, ինքը՝ Որդի, իսկ իր Հայրը տէրը այդիին՝ Աստուած :

զ) Քրիստոս իրեն Համար կ'ըսէ Թէ Արքաւամէն ալ առաջ է. «Ամէն ամէն ասեմ ձեզ, յառաջ քան զլինկն Արքաւամու եմ ես» (Յովհ. ԺԲ 58), ու այս խօսքին մեկնութիւնը կը տեսնուի յաջորդ առ խօսքին մէջ. «Եւ ո՛րք ել յերկինս, եթէ ոչ որ էջն յերկնից Որդին մարդոյ, որ էն յերկինս» (Յովհ. Գ 13) :

է) Ինքզինքին կը սեփականէ Հօրը Հետ Համագոյութիւնը. «Զի դիտասլիք և ծանիցէք եթէ Հայր յիս է և ես ի Հայր» (Յովհ. Ժ 38), «Եւ և Հայր իմ մի եմք» (Յովհ. Ժ 30), «Եւ ո՛րք անաշէ զՈրդի, եթէ ոչ Հայր, և ոչ զՀայր ոչ ճանաչէ՝ եթէ ոչ Որդի» (Մատթ. ԺԿ 27) :

բ) Քրիստոս Յովհաննու մասին խօսելով անոր Համար կ'ըսէ Թէ Հրեշտակ է, որ պէտք է Աստուծոյ առջևէն երթայ, Մաղաքիայի Համեմատ. «Զի նա է մասնորոյ գրեալն է. Ահա ո՛րք առաքեմ զհրեշտակ իմ առաջի երեսաց թող, որ պատրաստեցէ զճանապարհս քո» (Մատթ. ԺԿ 10) :

Ը) Քրիստոս գոյից Հաւատքը անոնց՝ որոնք կը դաւանէին Թէ ինքը ինքնիշխանութեամբ կրնայ ընել ամէն բան. կը սրբէր այն ցործար որ կ'ըսէր. «Տէր, եթէ կամի, կարող ես զիս սրբել» (Մատթ. Ը 2) : Կը լսէր ան Հարիւրապետը որ կ'ըսէր Թէ Քրիստոս կարող է Հրամայել Հիւանդութիւններուն այնպէս ինչպէս ինքը իր գինուորներուն (Մատթ. Ը 9) :

Տ) Քրիստոս պատասխանելով անոնց որ կ'ըսէին Թէ «Ո՛ր կարէ Թողուլ զմեզս, եթէ ոչ միայն Աստուած», կը պնդէ Թէ «Իշխանութիւն ունի Որդի մարդոյ ի վերայ երկրի, Թողուլ զմեզս» և ի Հաստատութիւն իր բաժնին, կը բժշկէ անդամալուծը. «Այլ զի դիտասլիք ... թեպ ասեմ, արի, առ զմահիճս քո և ... և յարեաւ, ել առաջի ամենեցուն» ու ամէնքը զարմացան, Թէ այսպիսի բան մը դեռ երբեք տեսած չէին (Մարկ. Բ 7-12) :

Այսպիսի շատ խօսքեր և գործեր կան դեռ, բնութեմ կամ կատարուած Քրիստոսէ, որոնց ընդարձակ թաղուածոն կը Թողունք ընդարձակ գրելներու :

151. ԴԱՐՁԵԱԼ ՎԱՅՈՒԹԻՒՆԻՆԵՐ ԻՐ

ԱՆՁԻՆ ՄԱՍԻՆ. Երբորդ փաստը կը քաղենք այս վկայութիւններէն, որոնց մէջ Քրիստոս ինչ կը ծանուցանէ ինչդինք իրբն Աստուած՝ իր աշակերտներուն և հետևողներուն, որ-
պէսդի ըստ այնմ դաւանին:

ա) Ի ծնէ կողմը բժշկելէն վերջ կը հարցնէ անոր. «Դու հաւատա՞ս յորդին Աստուծոյ», ա. երբ ան կը հարցնէ թէ ո՞ր է անիկա, Յի-
սուս կը պատասխանէ. «Եւ տեսեր զնա և որ խօսիմք ընդ զեղ՝ նա է. և նա ասէ, հաւա-
տամ, Տէր, և երկիր եղադ նմա» (Յովհ. Թ 35-38):

բ) Յիսուս Մարթայի կ'ըսէ. «Եւ իսկ եմ յարութիւն և կեանք. որ հաւատայ յիս, թէ-
պէտև մեռանի՝ կեցցէ»։ ու Մարթա կ'ըսէ. «Այո Տէր, ևս հաւատամ եթէ դու ես Քրիս-
տոս Որդի Աստուծոյ, որ յաշխարհ գալոց էիր» (Յովհ. ԺԱ 25-27):

դ) Պետրոս ի դիմաց առաքելներուն կը
դաւանի. «Դու ես Քրիստոս Որդի Աստուծոյ
կենդանոյ» (Յովհ. Զ 70 և Մատթ. ԺԶ 16),
ու Քրիստոս կը հաստատէ այդ խօսքը և կ'ե-
րանէ դաւանողները:

դ) Վերջին կտակին մէջ Քրիստոսի մասին
ուսուած խօսքերը, վերաբերմամբ անոր՝ Հօր
հետ միութեան, միակերպիչին առաքման,
պատուիրաւապաւաններուն հետ լինելուն՝ Քր-
իստոսի աստուածութիւնը կ'արտայայտեն:
Երկար պիտի ըլլար հոս դանձը յառջը բերել
մի ըստ միով, և արդէն անոնցմէ մաս մը
ցոյց տուած ենք՝ Երբորդութեան և Ս. Հոգիի
աստուածութեան մասին խօսած ատեն:

152. ՀՐԵԱՆԵՐՈՒՆ ՀԱՍԿԱՍԾԸ. Զոր-
բորդ փաստը կը քաղենք այն վկայութիւննե-
րէն, որոնց մէջ կ'երեւի թէ Հրեաները, որոնց
կը խօսէր Յիսուս, Քրիստոսի խօսքերը իրա-
պէս աստուածութեան մասին կ'իմանային, և
ատոր համար ոմանք կը դալթակղէին, իսկ
ուրիշներ կը հակառակէին: Իայց մինչ Բը-
րիստոս կրնալ և պարտէր նոյնիսկ -եթէ ճշը-
մաբխա Աստուած չէր- փորաւորել այդ շփո-
թութիւնը, ոչ միայն չընէր այդպէս, այլ մա-
նաւանդ աւելի կը հաստատէ անոնց իր ճշը-
մարիտ աստուածութեան մասին հասկացածը:

ա) «Տրտնոյթին զմանէ Հրեայն զի ասաց
Թէ էս եմ հացն իմեալ ի յերկնից. ո՞չ սա է
որդին Յովսեփու, որոյ մէջ գիտեմք զհայրն

և զմայր. իսկ արդ՝ զի՞մք ասէ թէ ես յերկ-
նից իմի»։ Քրիստոս ևս քան զկա կը շնչտէ իր
տեսութիւնը, և երբ յայտնէր թաղումը յա-
շակերտաց նորա չոգան յետա, և ոչ եւ շըը-
լէին ընդ նմա, ասէ Յիսուս ցերկրաստան ա-
շակերտան. միթէ և դո՞ւք կամիք երթալ»
(Յովհ. Զ 41, 42-67, 68):

բ) Պրոպատիկէի հիւանդին բժշկութենէն
ետք, Քրիստոս կը բացատրէր իր աստուա-
ծութիւնը և Հօրը հետ հաւասարութիւնը.
«Վասն այտորիկ առաւել ինչդէին Հրեայն
սպանանէլ, զի ոչ միայն յուծանէր զՇաբաթս,
այլ և Հայր իւր կոչէր զԱստուած և հաւա-
սար առնէր զանձն Աստուծոյ» (Յովհ. Ե 18):

գ) Նաւափատեաց ածին, Հրեաները
դարձեալ զայլացած՝ կ'ուզեն քարկոծել ըզ-
Քրիստոս, ու երբ Քրիստոս կը հարցնէ պատ-
ճար, կը պատասխանեն. «Վասն բարեւոյ
գործոց ոչ առնեմք զքեզ քարկոծ, այլ զի դու
մարդ ես և զանձն զո Աստուած առնես»
(Յովհ. Ժ 33):

դ) Քրիստոս իր աստուածութիւնը կը
փաստարկէ չորս վկայութիւններով. առա-
ջին՝ Յովհաննէս մկրտութիւնը. «Դուք առա-
քեցէք առ Յովհաննէս և վկայեաց ճշարտու-
թեան»։ Երկրորդ՝ Աստուծոյ վկայութիւնը.
«Է որ առաքեացն զիս Հայր, նա վկայեաց վա-
սին իմ»։ Երրորդ՝ հրաշքներու վկայութիւ-
նը. «Ներսիս իսկ գործքն զոր գործեմ, վկա-
յեն վասն իմ»։ Չորրորդ՝ մարգարէներու վկ-
այութիւնը. «Քննեցէ՛ք զգիրս, և նոքին իսկ
են եր վկայեն վասն իմ»։ Ու այս յայտնի վե-
կայութիւնները Քրիստոս մէջը բերուեցան,
երբ Հրեաները կ'ուզէին սպաննել զնա, զի
«հաւասար առնէր զանձն Աստուծոյ» (Յովհ.
Ե 33, 36, 37, 39):

ե) Չարչարանքի ատեն երբ քահանայապե-
տը Յիսուսի հարցուց թէ Որդի Աստուծո՞յ է,
Քրիստոս հաստատեց զայն. այդ եղաւ, իբր
մանուան պատճառը: Կը հարցնէ քահանայա-
պետը. «Երդմնեցուցանեմ զքեզ յԱստուած
կենդանի, զի ասացես մեզ եթէ դո՞ւ ես Քր-
իստոսն, Որդի Աստուծոյ» (Մատթ. ԻԶ 53).
Քրիստոս կը պատասխանէ. «Ե՛տ ասացեր թէ
ես եմ, թա՛յց տեսանիդէ՛ք զՈրդի մարդոյ նստե-
ալ ընդ աթո՛ն զգրութեան և եկեալ ընդ ամպս
երկնից» (Մարկ. ԺԴ 62). Այս խօսքին վրայ
է որ Քրիստոսի մահապարտութիւնը կը վրձ-

ուսի, ու քահանայապետները Պիղատոսի կ'ընեն. «Ահա օրէնս ունիմք և բաւ օրինաց մեքոց պարտ է մտանել, զի դանձն իւր Ռրդի կառուածոյ արար» (Յովհ. ԺԺ 7) :

153. ԱԻԾՏԱՐԱՆԻԶՆԵՐՈՒՆ ԵՊԱՏԱԿԸ .

Իբրև յատուկ փաստ կարող ենք անշուշտ դնել հոս աւետարանիչներուն նարատակն աւերութիւնը, որոնցմէ ոչ միայն Յովհաննէս, որուն սքանչելի կանխարանութիւնը մեկնեցիք, այլ ամէնքն ալ իրենց կէտ նպատակի ըրած են առաջուցանել Քրիստոսի աստուածութիւնը :

Մարկոս առաջն կը մակագրէ իր Աւետարանը : «Մկիդքն Աւետարանի Յիսուսի Քրիստոսի, Որդւոյ Աստուծոյ» (Մարկ. Ա 1) :

Մատթէոս առաջին գլուխին մէջ Եսայիէն մէջբերում մը կ'ընէ և գայն եղած ցոյց կուտայ : «Զի լցցի գիրն, ահա կոյս յղասցի և ծնդի որդի, և կոչեսցեն զանուն նորա իմանուել, որ Թարգմանի ընդ մեզ Աստուած» (Մատթ. Ա 23) :

Ղուկաս՝ Յովհաննու՝ կարապետութեան, առ Մարիամ աւետեաց, Քրիստոսի ծննդեան, Սիմոնի մարգարէութեան և ուրիշ այսպիսիներու պատմութեամբ նպատակ ունի Քրիստոսի՝ աստուածութեան փաստերը միայն համարել, և յառաջ կը բերէ Հրեշտակի բերանով Յովհաննու համար առ Զաքարիա ըստածը. «Զարգումս յորգւան ինրայի՜ն դարձուցէ ի Տէր Աստուած իւրեանց և ինքն եկեսցէ առաջի նորա» (Ղուկ. Ա 16, 17) :

Հարկ է ասոնց վրայ տակաւին աւելցնել նաև աւետարանիչներուն պարզամիտ խոստովանութիւնը, ի մասին Քրիստոսի առաւելով կամ ըղբարկեալ կերպով խօսած զանազան խօսքերուն, որոնց մէջ կը ծածկուէր Քրիստոսի աստուածութեան իմաստը, զոր յետոյ միայն հասկցած են կ'ըսեն :

Քրիստոս կ'ըսէ. «Եւ ես զոր լուայ ի նմանէ, զայն խօսիմ» . ու Աւետարանիչը կ'աւելցնէ ատոր վրայ : «Եւ ոչ զիտացին թէ ըղձօրէ ասէր» (Յովհ. Ը 26-27) : Քրիստոս կ'ըսէ. «Քանիցէք զսաճարգ զայդ, և զերիս աւուրս կանգնեցիք զգառ» . ու Աւետարանիչը կ'աւելցնէ. «Իսկ յորժամ յարեան ի մեռելոց, յիւնցին աշակերտքն նորա՝ թէ այս է զոր ասացն. և հաւատացին զորոյն և բանին

զոր ասաց Յիսուս» (Յովհ. Բ 19, 22) : Քրիստոս կ'ըսէ. «Հաջորոս բարեկամ մեր նընչեաց» . ու Աւետարանիչը կը դիտէ թէ «նոցա արնպէս թուեցաւ թէ վասն ննջելոյ քնոյ ասէ . . . Յիսուս վասն մահուն նորա ասէր» (Յովհ. ԺԱ 11, 13) : 1

154. ՊՕՂԱՍԻ ՎԱՍՏՈՒԹԻՒՆԸ . Ս, Գիրքէն քաղուած փաստերը վերջացնելու համար, առանձինն կը խմբենք Պօղոսի խօսքերը, որպէսդի յայտնի ըլլայ թէ Քրիստոսի աստուածութեան վարդապետութիւնը Պօղոսէն ետքը չէ, թէև Աւետարանիչներու զանազան խօսքերը արդէն այդ կը պարզեն :

«Որ յիւր Որդին ոչ խնայեաց, այլ վասն մեր ամենեցուն մատնեաց զնա» (Հռոմ. Ը 32) :

«Յորոց և Քրիստոս ըստ մարմնոյն, որ է ի վերայ ամենեցուն Աստուած օրհնեալ յաւիտեանս, ամէն» (Հռոմ. Ժ 6) :

«Պատեցաւ ընդ մեզ Որդւովն, զոր եղ ժառոնդ ամենայնի, որով և գլաւիտեանսն աւար» (Եբր. Ա 2) :

«Իսկ ցՈրդին ասէ. Աթոռ քո Աստուած, յաւիտեանս յաւիտեանից» (Եբր. Ա 8) :

«Մովսէս հաւատարմով է յամենայն տան նորա իբրև զծառայ, այլ Քրիստոս իբրև Որդի ի վերայ տան իւրոյ» (Եբր. Գ 5-6) :

«Յիսուս Քրիստոս երէկ և այսօր, նոյն և յաւիտեան» (Եբր. ԺԳ 8) :

Յայտնութիւն փառաց մեծին Աստուծոյ և փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի» (Տիտ. Բ 13) :

«Որ և ի Քրիստոս Յիսուս որ ի կերպարանըս Աստուծոյ է, ոչինչ յափշտակութիւն հաւմարեցաւ զյինելն հաւատար Աստուծոյ, այլ զանձն ունայնացոյց զկերպարանս Ծառայի առեալ» (Փիլ. Բ 6-7) :

Բաւական թող նկատուին այս յառաջ բերուածները, որովհետև Ս. Գրոց բոլոր էջերուն մէջ կը գտնուին Քրիստոսի աստուածութեան մասին մերժուող և հեռուող ակնարկութիւններ, վարդապետութիւններ՝ որոնք առանց Քրիստոսի աստուածութեան հիմին չեն կրնար ունենալ ոչ մէկ դիւրբմաց իմաստ :

155. ՓԱՍՏ՝ ԱՒԱՆԴՈՒԹՆԵՆ. Քրիստոսի աստուածութեան մասին աւանդութենէն ունե-

քած փեր փառստերը աւելորդ էր նկատենք պատմելու, քրոմ՛հետեւ երրորդութեան մասին լռութեւն առնել քաւական յիշեցինք: Բայց այսօր, այնքան բացորոշ են Ս. Հայրերու, Հանդանակներու, վկայարանութեանց, Հերետիկոսներու մեթոդական կարծիքներուն, տեղեկարկան ժողովներուն և աւանդութիւնը պահպանող բոլոր միջոցներուն փառստերը, որ իրաւունք ունինք ըսելու թէ եթէ չկենայ Բերստոսի աստուածութեան վարդապետութիւնը, չի կենար նաև քրիստոնէութիւնը, իսկ եթէ լայ քրիստոնէութիւն, ապա ուրեմն և կայ Բերստոսի աստուածութիւնը:

Եւ որովհետև քրիստոնէութեան գոյութիւնը երեսները դարերու շրջանով հաստատուած եկեղեցի մըն է, ուրեմն և անխառնափոխ է Բերստոսի աստուածութեան ճշմարտութիւնը, Բերստոսի եկեղեցիին անկէնամէջը՝ որուն վրայ ըսաւ թէ պիտի լինէ իր եկեղեցին, ինչպէս տեսանք իր տեղը:

156. ԱՌԱՐԿՈՒԹԻՒՆ՝ ՄԱՐԿԻՈՒԹԵՆՆԵՐՈՒԹԵՐԵՆԵՐԸ մէկ քանին միայն այս առարկութիւններէն, զորս Հակաաղորդները կը բարդեն Բերստոսի աստուածութեան դէմ, վասնոր բոլոր առարկութիւններուն լուծումը մեր դաւանած վարդապետութեան մէջ է:

Առարկողները Բերստոսի մէջ կ'ուզեն ցոյց տալ մարդկային Հանգամանքներ, զորս մենք արդէն չենք ուրանար, զի չենք մեթօր Բերստոսի կատարեալ մարդ լինելը: Բերստոսի աստուածութեան փաստերը կրնային զիրար ջնջել՝ եթէ քրիստոնէական վարդապետութիւնը զԲերստոս Աստուած ճաննար առանց մարդկութեան, կամ մարդ՝ առանց աստուածութեան. այլ ցորչափ Բերստոսի մէջ երկուքն ալ կատարեալ ընթանելով կը դաւանենք զնա իբրեւ Աստուածամարդ (այս բառին ուղիղ առումով), ի զուրբ է նոյնիսկ յառաջ բերել այդ գծաւարտութիւնները՝ որոնց լուծումը անյայտնի է: Բայց որպէսզի բոլորովին ալ զանց ըրած չըլլանք, յիշենք զսոնէ մէկ քանին:

157. ԱՌԱՐԿՈՒԹԻՒՆ՝ ՆՄԱՆՈՐԻՆԱԿ ԽՕՍԲՐԵՆԷ. Կ'ըսեն նախ թէ Բերստոսի կողմէ իբ մասին փամ առաքեալներու կողմէ Բերստոսի մասին ըսուած բոլոր խօսքերը՝ որոնց

մէջ կ'ըսուի թէ Բերստոս Աստուած է և Աստուծոյ գործերը կատարած է և աստուածային կարողութիւններ ունի և աստուածային փառքեր կ'ընդունի, ամէնքն ալ դէրսու կը մեկնուին այն սկզբունքով որով կը յիշենք մարդայններն պատմուած Հրեշտակներու բոլոր տեսիլքները և գործերը: Որովհետև Հրեշտակները փոխանորդաբար կը կատարէին Աստուծոյ գործերը, այս պատճառաւ ալ ինչ որ ի դէպ կոչ դալ Աստուծոյ՝ իրենց անձերուն կը վերագրէին:

Յատկապէս յառաջ կը բերեն Գործերի վրայ Մովսէսի եղած երևումը, զիս երևեցաւ նմա Հեղեշտակ Տեսան բոցով Հրոյ ի միջոյ մորեն. և զի, մորենին մէջէն ձայնը այսպէս կը խօսի. «Ես եմ Տէր Աստուած Հոր քո, Աստուած Աբրահամու և Աստուած Իսահակայ և Յակոբայ»: Եւ Ս. Գրիգըր կը յարէ. «Եւ զարժայց Մովսէս զերեսս իւր, քանզի երկնէն Հայել ատալի Աստուծոյ» (Եփ Գ 2, 6): Արդ, եթէ Հրեշտակը ինքզինք Աստուած կը կոչէր, ևս աւելի Բերստոս կրնար ինքզինք այդպէս կոչել, զի Հրեշտակներէն զերազանց քաշտան ստացած էր, իբրեւ Հիմնադիր նոր կրօնքի մը և առաքեալ նոր յայտնութեան մը:

Կը պատասխանենք նախ թէ մարմնի մէջ և. ողոյ Բերստոսը նաւր չէ բացատրել տեսիլքի մէջ եղած Հրեշտակներուն հետ՝ որոնք կը խօսէին միայն իբրեւ պատգամաբերներ կամ զեռպաններ, կամ և կը գործէին իբր զհողիք հաւորեալքը, որոնք կը դրկուին ի ապաստարանութիւն, և որոնց գործերն ալ խօսքեր իրենց յատուկ նշանները ունին՝ բուն աստուածային խօսքերուն և գործերուն հետ չզիոթելուաւ համար: Բերստոս մարդաց հետ եղած, մարդաց հետ ապրած, մարդաց հետ գործած իւր ըս նոր օրէնսդիր և գլուխ մարդկային որոշ Հասարակութեան մը, ունի նմանութիւն ունի Աբրահամի, մարգարէներուն և ժամաւանդ Մովսէսի՝ որուն հետ յաճախ կը բաղդասուի ալ ինքզինք, և կը բաղդատեն անաքեալները:

Արդ, իբք այդպիսի անձ մը, իբք վարդապետ ճշմարտութեան, Բերստոս արդեօք ուրեմն վարդապետ էր մոլորութեան և ստուքեան որ չէր լինել՝ Բերստոս այդպիսի պարագաներու, զէպքերու և առիթներու մէջ. այդպիսի Հարցափորձութեանց և հետազոտութեանց մէջոյնին՝ Հակառակ ալ կա-

բող էր և պարտաւոր էր նոյնիսկ ճշմարտութիւնը միայն խօսիլ, սքողէր զայն՝ իւրովի պատճառ դառնալով մոլորութիւն անոնց՝ որոնց մօտ իր կոշտօն էր ճշմարտութիւնը յայտնելը:

158. ԲԱՑԱՐՁԱԿ ԽՕՍՔԵՐՈՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒ-
ԹԻՒՆ. Կը պատասխանենք երկրորդ, թէ Քրիստոս երբեք պարզապէս իր անձին վրայ չառնէր բոլոր աստուածային յատկութիւնները բացարձակապէս, և փոխարեութիւններ չի գործածեր: ալ Երրորդութեան խորհուրդին բացատրութեամբ ցոյց կու տայ ինքզինք իրիւ Աստուած Աստուծմէ, որ ունի ենթակայական դասադասութիւններ էութեան միութեան մէջ: Այսպէս որ անհնար է համեմատութեան կէտ մը դրոշմել ընդմէջ Հրեշտակաց և Քրիստոսի, որովհետեւ Յիսուսի համար բնութենէր նկարագրական են, մինչ Հրեշտակաց համար ըստանշաններ՝ փոխաբերական:

Երրորդ՝ Քրիստոսի և Քրիստոսի համար եղած խօսքերուն մէջ կան այնպիսի զարմուածքներ, և այնպիսի որոշ զաղափարներ, որոնք ուղղակի ճշմարիտ աստուածութեան կը տանին միտքը և շէն ներքէր փոխաբերական մեկնութիւններ տալ, և որոնց նմանները Հրեշտակները չսորեն բերեց իրենց համար: «Ես և Հոյր իմ մի եմք», «Ելի ի Հօրէ և եկի յաշխարհ, թողում զաշխարհ և երթամ առ Հայր», «Ի՞նչ ես յերկնից» և ուրիշ այնպիսի խօսքերու հետքն անգամ կարելի է գտնել Հին Կտակարանին մէջ:

Չորրորդ, առաքելները և Աւետարանիչները ոչ թէ պարզապէս Քրիստոսի կու տան Աստուծոյ կամ Աստուծոյ Որդւոյն անունը, ալ միշտ դերագասութեամբ Հրեշտակներուն վրայ (Եբր. Ի. 4) կամ Մովսէսի (Եբր. Գ. 4), արարներուն, մարգարէներուն վրայ և այլն, որոնցմով կը հասկնան թէ ճշմարիտ աստուածութեան մասին է խօսքը, և ոչ թէ փոխաբերական ասումի:

Վերջապէս, որպէսզի կարենայ նմանութիւն մը կենալ մօրենիին մէջէն խօսող Հրեշտակին խօսքերուն և Քրիստոսի խօսքերուն միջեւ, որոնք Աւետարանին մէջ են, Հրեշտակը պէտք է խօսէր ոչ թէ աներեւութաբար կըրակին բոցին մէջէն, ալ պէտք էր հաստատել թէ Աստուած Հրեշտակացաւ, ինչպէս

Քրիստոսի համար կ'ըսէ Աւետարանը թէ «Բանն մարմին եղեալ»: Այն ատեն այդպիսի տնօրինութեան մը վարդապետութիւնը մովսէսական յայտնութեան մէջ եղած և քարոզուած ալ կ'ըլլար:

159. ԱՌԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ՝ ՓՈՒԱՐԵՐԻԱԿԱՆ ԽՕՍՔԵՐԵՒ. Կ'առարկեն մասնաւորապէս, փոստեր քաղելով Հրեշտակին խօսքերէն առ կոյսն Մարիամ. «Քանզի և որ ծնանիւցն է ի քէն՝ սուրբ է և Որդի Աստուծոյ կոչուցի» (Ղուկ. Ա. 36), և բաղդաստելով Քրիստոսի աղգաբանութեան խօսքերուն հետ. «Որ Ենովսայն, որ Սեթայն, որ Ադամայն, որ Աստուծոյն» (Ղուկ. Գ. 38): Կ'ըսեն թէ որդիութեան անուանակոչութիւնը զրուցաւ Քրիստոսի կուսական ծննդեան, այսինքն աստուածային անմիջական ներդրողութեան համար, ինչպէս տրուած է Ադամի՝ անմիջական աստուածային ստեղծագործութեան համար:

Հրեշտակին՝ խօսքերուն այնքան օտար է անուանակոչութեան կուսածին ծնունդին արդիւնք լինելը, որ Հրեշտակը կուսածին ծնունդը ընդհակառակը կը զնչ արդիւնք աստուածային անուանակոչութեան. և ա՛յդ է ներքին պատճառը, ուսկից կը հետեցնենք թէ ոչ թէ կամայական ալ իրական անուանակոչութեան մասին է որ կը խօսուի հոն: Կոյսը կը հարցնէ. «Զի՞մք լինիցի ինձ այդ, քանզի զայր ոչ կ'ուսմ»։ ու Հրեշտակը կը բացատրէ կուսական ծնունդին պատճառը և կ'ըսէ. «Հոգին Սուրբ եկեցէ ի ձեզ և դորութիւն բարձրելոյն Հոյսին եղիցի ի վերայ ձո, քանզի և որ ծնանիւցն է ի քէն՝ սուրբ է և Որդի Աստուծոյ կոչուցի» (Ղուկ. Ա. 34-35):

Կուսական ծնունդին կը վերաբերի նաև Եսայիի մարգարէութիւնը. «Ահա կոյս յգասցի և ծնցի Որդի», որուն մասին երկարաբանելու պէտք չկայ հաս:

Արդ, ոչ մէկ հաստատութիւն կայ այսպիսի ապացուցական հաստատութեան մը և պատմական այն պարզ աղգաբանութեան միջեւ՝ զոր յառաջ կը բերէ Ղուկաս, և երբ կը հասնի առաջին մարդուն, ցոյց աւելու համար թէ ունի մանկի կարելի է յատկանալ, կը կնքէ խօսքը՝ դնելով ձոր Աստուծոյ:

160. ԴԱՐՁԵԱԼ ՓՈԽԱՐԵՐԱԿԱՆ ԽՕՍՔԵ-
ՐԷ. Աստուածային անուանակոչութեան իր-
քն ուրիշ պատճառ կը դնեն Քրիստոսի յա-
բութիւնը, առարկութիւնը հիմնելով Պօղոսի
խօսքերուն վրայ, որ անգամ մը կ'ըսէր. «Ես-
րուցեալ զՅիսուս, որպէս և ի սաղմոսին զըր-
եալ է յերկրորդում, Որդի իմ ես զու-, ես
այսօր ծնայ քեզ» (Գործ. ԺԳ 33), ու նորէն
կը գրէր. «Աստուծոյ որդւոյն Աստուծոյ
զօրութեամբ բոս հոգւոյն սրբութեան, ի յա-
բութիւնէ մեռելաց Քրիստոսի Տեառն մերոյ»
(Հռոմ. Ի 4) :

Հոս ալ նշիպէս, հակառակորդները կը
յիշատակեն Պօղոսի պատճառարանութեան
խորդը, որովհետեւ Պօղոս յարութիւնը չէ որ
կը դնէ իբրեւ պատճառ աստուածային կոչու-
մին, այլ աստուածութիւնը՝ պատճառ յա-
բութեան: Թէ այդպէս է՝ կը հասկցուի նշյե-
նին Պօղոսի սա խօսքերէն. «Այնչափ առա-
ւել եղեալ քան զհրեշտակս, որչափ լուս ևս
բուն զնոսա անոն ժառանգեաց, քանզի ցո՞-
րբորք ասաց ի հրեշտակաց, Որդի իմ ես զու-,
ևս այսօր ծնայ քեզ. և դարձեալ՝ Թէ ես ե-
ղէց նմա ի հայր և նա եղիցի ինձ յորդի»
(Եբր. Ա 4-5) : Պօղոս Սաղմոսին խօսքերէն կը
հետեւցնէ աստուածութիւնը, և աստուածու-
թեանէն՝ յարութիւնը, ինչպէս պարզօրէն կը
հասկցուի ընթերցողածէն. «Եսրուցեալ զՅի-
սուս, որպէս և ի սաղմոսին գրեալ է յերկրոր-
դում» : Միևնոյն պատճառարանութիւնն է որ
համառօտած է Հռոմեայեցւոց Թուղթին մէջ :

161. ԴԱՐՁԵԱԼ ՓՈԽԱՐԵՐԱԿԱՆ ԽՕՍՔԵ-
ՐԷ. Քրիստոսի աստուածային կոչման ուրիշ
պատճառ մը կը կարծեն հակառակորդները
աստուածային առաքումը, յիշեցնելով Յի-
սուսի խօսքերը, որ այսպէս կը մեկնէր իր
աստուածութիւնը այն Հրեաներուն՝ որոնք
կ'նշէին Քարկոնէի դայն որովհետեւ ինքզինք
Աստուած կ'ընէր. «Պատասխանի ես նոցա
Յիսուս. Ո՞ր յօրէնս ձեզ գրեալ է. Ես ասացի
թէ աստուածք իցէք, իսկ եթէ զնոսա Աստ-
ուածս ասէ, առ որս բանն Աստուծոյ եղև, և
չէ մարթ եղծանելի գրոյն, իսկ զոր Հայր սրբ-
եոց և առաքեաց յայտարհ՝ զուք ասէք թէ
հայհոյես, զի ասացի թէ Որդի Աստուծոյ եմ»
(Յովհ. Ժ 34-36) :

Քրիստոսի խօսքերը պէտք է նկատի տանք-

ւին իրենց ամբողջութեանը մէջ. յառաջ բեր-
ուած այդ խօսքերը Քրիստոսի պատճառարա-
նութեան վերջնական եղբակացութիւնը չեն :
Յիսուս Հրեաներուն զայրոյթը հանդարտե-
ցնելու և զանոնք հաշարտութեան ընդունե-
լութեան բերելու համար, կը պատրաստէ ա-
նոնց միտքը՝ փոքրէն առ մեծը, և ոչ թէ հա-
ւասարէն առ հաւասար բաղդաստութեամբ,
Բայց նաև այդ բաղդաստութեան մէջ բացառ-
րէյէ վերջ փոքրը, որ էր Աստուած կոչուիլը,
կ'անցնէր քացատրել մեծն ալ՝ ըսելու համար
թէ մինչև ո՞ր պէտք է տանիլ իր աստուա-
ծութեան իմաստը. ու կը յարէ. «Եթէ ոչ գոր-
ծեմ զգործս Հօր իմոյ, մի՞ հաւատայք ինձ.
այսա թէ գործեմ, թէև ինձ ոչ հաւատայք,
գոնէ գործոցն հաւատացէք, զի գիտաօղիք և
ծոնիցէք եթէ Հայր յիս և ես ի Հայր» (Յովհ.
Ժ 37-38) :

Ահա Քրիստոս յայտնապէս կը խօսի հա-
մադոյակից աստուածութեան մասին, և իբր
խօսքերը կը հաստատէ հրաշքներուն փաս-
տով, և Հրեաներն անգամ թիւրիմացութիւն
չեն ունենար խօսքին իմաստին վրայ, որով-
հետեւ փոխանակ հանդարտելու՝ ինչպէս պի-
տի ըլլար եթէ Քրիստոս փոխաբարեկան աստ-
ուածութեան մասին խօսէր, աւելի ևս կը
զայրանան. «Դարձեալ խնդրէին զնա ռանել,
և ել ի ձեռաց նոցա» (Յովհ. Ժ 39) :

Դարձեալ, եթէ երբեք աստուածային ա-
ռաքումը աստուածային անուանակոչու-
թեան պատճառ էր, Աբրահամ, Մովսէս և
Դաւիթ որոնք աստուածառաքեմք էին՝ պէտք
չէ որ Քրիստոսէ աւելի ստորնագոյն ըլլա-
յին, և զանոնք ալ աստուած կոչելով կրեային
հանդարտիլ Հրեաները : Մինչդեռ Հրէից մէջ
սովորութիւն չկար աստուածառաքեմքը առա-
ւած կոչել, և Փարիսեցիներն անգամ այդ-
պիսի բան մը յառաջ չբերին՝ երբ Յիսուս ի-
րենց կը հարցնէր Սաղմոսին մասին. «Ասաց
Տէր ցՏէր իմ, Նիստ ընդ ալմէ իմմէ» (Մատթ.
Իբ 41-46) :

162. ԱՌԱՐԻՈՒԹԻՒՆ՝ ՊՈՂՈՍԻ ԽՕՍՔԵ-
ՐԷ. Կ'առարկեն նաև յառաջ բերելով Պօղո-
սի խօսքերը, զորս բոլորովին անյարմար կը
նկատեն Քրիստոսի համար, այսինքն Աստ-
ուած լինելու. «Եւս ապա կատարածս՝ յորժամ
ասցէ ի ձեռս զթագաւորութիւնն Աստուծոյ

և Զօր, յարժամ խափանեցէ զամենայն իշխանութիւնս և զամենայն պետութիւն ու զգորութիւն: Չի պարտ է նմա թաղաւորիւ, մինչև պիտի դամենայն թշնամիս ի ներքոյ ոտից իւրոց: Յետին թշնամիս խափանի՝ մահ, և զամենայն ինչ հնազանդ արար ի ներքոյ տակից նորա: Այլ յորժամ առիցէ թէ հնազանդեալ է նմա ամենայն, յայտ է թէ բոց յայնմ մանկ՝ որ հնազանդեցոյց նմա զամենայն: Այլ յորժամ հնազանդեցի նմա ամենայն, յայնմ մահ է ինքն Որդի հնազանդեցի աշիմ, որ հնազանդեցոյց նմա զամենայն, զի Յղիցի Հիսուսամ ամենայն յամենայնի» (Ս Կորնթ. ԺԻ 24-28) :

Այս միայութենէն սա երկու դժուարութիւնները կը հանեն հակառակորդները. նախ թէ Յիսուս իր հնազանդեցուցածները Զօրը պիտի յանձնէ, և երկրորդ՝ թէ ինքն ալ պիտի հնազանդի Զօրը:

Առաքեալ խօսքին մէջ կը տեսնենք Քրիստոս նկատուած իբրև պիւրի Եկեղեցւոյ, և ոչ իբրև Որդի Աստուծոյ իր աստուածութեանը մէջ: Պօղոս Եկեղեցիին մասին է որ կը խօսի, որք հ'ըսէ՝ «Մարդով եղև մահ, և մարդով յարութիւն մեռելոց. որպէս Աղամաւն ամենեւին մեռանին, նոյնպէս և Քրիստոսիւ ամենեւեքան կենդանացին, իւրաքանչիւր յիւրում կարգի. նախ Քրիստոս և ապա քրիստոնէսքը ի գալստեան հորա՝ և ապա հաստատուած»:

Նոյն պիւրիսի սկիզբը առաքեալը արդէն ընդարձակօրէն խօսած էր Քրիստոսի յարութեան մասին, և ցոյց տուած թէ նախ Քրիստոս կենդանացաւ, որպէսզի ցոյց տար թէ յետոյ ալ քրիստոնէականները պիտի կենդանանան տիրալ զայստեան առին: Ուրեմն Քրիստոս կը նկատուի իբրև մարդ իր մարդկութեան մէջ, և իբրև պիւրի ու ներկայացուցիչ Եկեղեցւոյ. և այս պատճառաւ ամէն ինչ որ Եկեղեցւոյ կը պատկանի իրն է, ինքը գերիմբը պիտի լինի ամենքէն, պիտի յաղթէ բոլոր թշնամիներուն, նոյնիսկ ամենէն փոքրին, և յետոյ ինքը միայն Աստուծոյ հնազանդ պիտի լինի: Այս ամէնք ի գէժ Եկեղեցւոյ ըստած են յանձին Քրիստոսի, և ինչ որ բովանդակ մարմինն են՝ զը վերագրուին գլուխին:

Այս խօսքերուն իմաստները կրնան բաղդատուիլ Պօղոսի տարի խօսքերուն հետ, «ի

շինուան մարմնոյն Քրիստոսի, մինչև հասցուց ամենեկեան ի մի միաբանութիւն հաւատաց և դիտութեան Որդւոյն Աստուծոյ, յայտ փոխարեմալ ի շարի հասակի կատարմանն Քրիստոսի» (ՍԿԻ. Գ 12): Եւ զարժեալ՝ «Եւ ոչ ունիցի պղտւին Քրիստոս, ուստի ամենայն մարմինն յաղգը և խաղալիսք տարաքերեալ և խառնեալ՝ աճէ զանձնն Աստուծոյ» (Կորնթ. Բ 19) :

Ուստի, Պօղոսի խօսքերուն մէջ ոչինչ կայ Քրիստոսի աստուածութեան դէմ, ինք որ ուրիշ տեղ շատ բացայայտ կը խօսի Քրիստոսի աստուածութեան մասին՝ Նաև, նոյնիսկ առաքելութեան քերած խօսքին մէջ կարելի էր ցոյց տալ թէ Պօղոս խօսից կարգին պատկառմանով հանգեր, այնպիսի պատուոյ և բարձրութեան խօսքեր հ'ընէ Քրիստոսի համար, որոնք քառական են յայտնելու թէ լոկ մարդու վրայ չէ իր խօսածը:

Իսկ թէ յաւիտեանական է Քրիստոսի իշխանութիւնը, հրեշտակն ալ ըսած է. «Եւ թագաւորութեան սորա վախճան մի՛ լիցի» (Ղուկ. Ե 33) ։

Կրնայինք տակաւին յառաջ բերել ուրիշ խօսքեր ևս Ս. Գրքէն, որոնց մէջ կան այնպիսի գծաարութիւններ, բայց որովհետեւ Քրիստոսի մարդկութեան վարդապետութիւնն է հիմը տնոնց՝ բաժնումին, ինչպէս ըսկիցըր ակնարկեցինք, այս պատճառաւ քառական համարեով այս ըստածը, անցնինք Քրիստոսի մարդկութեան խնդրին:

103. ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՄԱՐԴԿՈՒԹԻՒՆԸ. Քրիստոսի մարդկութիւնը չէ այնպիսի ճշմարտութիւն մը, որուն ապացուցութիւնը պէտք ունենայ հրկաք փաստարկութեանց, Անետգանները իրենց բովանդակ լրմանը մէջ զայդ կը քարոզեն, պատմելով Քրիստոսի ամբողջ մարդկութիւն կեանքը՝ յղութենէն, ծնունդէն, հասակ տանելէ մինչև քարոզութիւնը, որովհետեւութիւնը, շարժարանքն աւ մահը, Հըրեանները՝ հաւատեցնելի և անհաստ, առաքելութիւնը, աշակերտանելը ուր ըստ ճանչնալու որեւէ դժուարութիւն չեն յայտնել: Քրիստոսի իր կեանքին մէջ ունեցած մարդկային կիրքերը՝ բաղց, ծարաւ, արնասուք, տրտմութիւն, իր մարդկութիւնը կ'արտայայտեն: Եկեղեցւոյ աւանդութիւնը, որ նաև

դանակներուն մէջ բաքայալստուած է, ական-
րե է. աւելի պերճարան է աւանդութեան այն
փաստը, որ կազմուած է այն Հերքումներէն
որոնցմով Եկեղեցին հետզհետէ դիմադրեց
բոլոր մոլորութիւններուն, որոնք յերկու-
սեկեան հակառակ Քրիստոսի կատարեալ
մարդկութեան: Ուստի պիտի չերկարաբա-
նենք յայտ յանդիման այս առաքելութեան մա-
սին: Այլ աւելի պիտի աւանդէ գլխաւոր եղ-
բակացութիւնները զորս պիտի հետեցնենք
Քրիստոսի մարդկութեան յատկութիւննե-
րուն վերաբերութեամբ:

164. ԵՐԵՄԻՍԻԹԱՎԱՆՔ. Երեւութեաննե-
րը, Մանիքեցիք, Պրիսկիլլեանք, Մարկիոն և
Բասիլիդէս Քրիստոսի մարմինը առ աշօք
բան մը լինել յայտարարեցին, որ չունի ոչ
մէկ նիւթական իրականութիւն, այլ միայն
սոս աշօք երևոյթ, ինչպէս երբեմն կը պատա-
հէր հրեշտակներուն, որոնք զանազան կեր-
պարանքներով կ'երևէին, առանց սակայն ի-
րենց վրայ ունենալու նիւթական որեւէ կեր-
պարանք:

Բայց Երեւութականները կը մերժեն և կը
հանեն Աւետարաններէն այն բոլոր տեղերը և
բառերն անգամ, որոնք Քրիստոսի ծննդեան,
սոման, կենցաղավարութեան և կիրքերուն
մերարեմամբ խօսքեր կը պարունակին, և
զորո իրենց առասպել կը համարեն: Բայց ի
պատասխան իրենց, բանական պիտի ըլլա-
ր յիշել միայն Քրիստոսի սա խօսքը. «Տեսէ՛ք
դձեռս իմ և զոտս... դի ոգի մարմին և ոսկերս
ոչ ունի, որպէս զիսս տեսանէ՛ք՝ զի ունիմ»
(Ղուկ. ԻԴ 39): Ս. Հայրերուն գիրքերը քնն
Երեւութականները հերքող գեղեցիկ պատճա-
ռարանութիւններով:

165. ԵՐԵՄԻՍԻԹԱՎԱՆՔ. Ասոնցմէ վերջ կու-
զան անոնք, որ օգային մարմին մը տուին
Քրիստոսի, մարմին՝ ոչ թէ թանձր նիւթէ,
ինչպէս ունին հասարակ մարդիկ, այլ նուրբ,
այսինքն եթերային կամ ինչպէս հիմա կ'ը-
սեն՝ կազային տարրերէ կազմուած: Այդ
կարծիքը ունեցան Գնոստիկեաններէն ոմանք
որ Գէտք կոչուեցան և կ'ըսուին նաև Երեու-
թադէտք: Բայց ասոնց ենթադրութիւնը չի
կրնար յարմարիլ աւետարանական պատմու-
թիւններու, ուստի և սկիզբէն իսկ Եկեղեցին
մերժեց զայն:

166. ԱՍՏՈՒԱԾԱՐՁԱՐՆԵՐ. Իսկ ու-
րիշներ, որոնք Քրիստոսի մարմինը ընդու-
նեցին, սկսան մոլորութիւններ քարոզել ա-
նոր հոգիին դէմ: Առաջինները անոնք եղան ու-
րոնք Քրիստոսի մէջ ուրացան մարդկային
հոգիին գոյութիւնը, հինդուէտով այն խօս-
քին վրայ թէ հիման մարմին եղաւ և ոչ թէ
«մարմին եղաւ»: Ուստի կ'ընդունէին Քրիս-
տոսի մէջ աստուածային հոգի և մարդկային
մարմին, և երկինքէն իջած մէկ Քրիստոս: Ա-
սոնք են Հայրաշարժաբ և Աստուածաշարժաբ
կոչուածները, որոնք Քրիստոսէ վերջնելով
մարդկային հոգին, կիրքերը և շաքարանջ-
ները, պէտք է տանէին քուն իսկ աստուածու-
թեան, որովհետև անհոգի մարմինը ոչ զգա-
յուն կ'ըլլար և ոչ կրող: Այս կարծիքէն եղան
նաև Արիանդականներէն ոմանք, որ պարտա-
ւորուեցան Քրիստոսի մէջ ընդդէմիլ աստուա-
ծութիւնը կամ գրեթէ աստուածութիւնը, ա-
ռանց մարդկային հոգիի. անոնք ուղղակի
մարմինին հետ դրին աստուածութեան փա-
ռաւորութիւնը:

167. ԱՊՈԼԻՆԱՐԵԱՆՔ. Ապոլինարեան-
ները կարծեցին աղառ ըլլալ Աստուածաշա-
չարութենէ, Քրիստոսի մէջ բացի մարմինէն
ընդունելով նաև կենսական հոգի, առանց
բանականութեան, որովհետև թէն թէ բանա-
կան գործողութեանց համար Քրիստոսի մէջ
բաւական էր Աստուծոյ մարմին եղած Բանը,
և կենսական զգացմանց և կրից համար՝ բա-
ւական էր մարդկային հոգին առանց բանա-
կանութեան:

Ասկայն մարդկային հոգին առանց բանա-
կանութեան՝ ուրիշ բան չէր ըլլար եթէ ոչ ան-
բան կենդանեաց հոգին. ուստի և Եկեղեցին
շատ իրաւամբ դարձեցաւ Ապոլինարեաննե-
րէն, որոնք մարդկօրէն առմամբ ալ կ'անաբ-
ղէին զՔրիստոս իրենց մոլոր վարդապետու-
թիւններով:

Իսկ թէ Քրիստոսի մէջ կար մարդկային
կատարեալ հոգի՞ յայտնի է Ս. Գրքի ամբողջ
ընթացքէն, ուր ոչ միայն մարմնական անդգ-
ղայ կամ կենդանական անբան՝ այլ մարդկա-
յին բանական գործողութիւններ կը վերադա-
ռին Քրիստոսի:

Յայտնի է նաև մարդուն փրկագործու-
թեան մասին կատարուած աստուածային աղ-

նօրինութիւնն թէ փրկագործութեան մեղանշակուն առարկան ոչ զգայական մարմնական նութիւնն էր և ոչ անբան կենսաբանութիւնը, այլ բանական հոգիին բարոյական շարութիւնը. ու Աստուծոյ Բանը իր վրայ առաւ այն՝ զոր պիտի փրկէր:

Ուստի շատ իրաւամբ էր որ Հանգանակին մէջ մուծուեցաւ բնականութեան խոստովանութիւնն ալ. «Որով է առ զմարմին, զհոգի և զմիտ»:

168. «ՈՐ ԻՆՁ Է Ի ՄԱՐԳ». Հանգանակը կ'աւելցնէ նաև ըսելով, թէ առաւ ճև զամենայն որ ինչ է ի մարդ». և ասկէ կը ծագի խնդիրը թէ ինչ էին Քրիստոսի մարմինին յատկութիւնները: Այս մասին պատմաբանքսքն միայն պիտի տանք քանի մը տեղեկութիւններ, համառօտ խօսելով:

Հաւատարի է ամենուն՝ հաւատարի սա ճշմարտութիւնը թէ Քրիստոս իր վրայ առաւ տմէն ինչ որ կայ մարդուն մէջ, բացի մեղքէն:

Հաւատարի է նաև թէ իր վրայ առաւ մարդկային բնութիւնը, ոչ այն զոր ունէր նախահայր անմեղութեան և անապականութեան մէջ, այլ այն՝ զոր ունեցաւ մեղանշականութեան ետք, որպէսզի վերանորոգէ անկեալը: Հոռոմէականներուն նոր վարդապետութիւնը

Մարիամի՝ Աննայէ անտրատ յղութեան մասին՝ չի յորժարիր այս ճշմարտութեան, և յովհետեւ փթէ Քրիստոս անգամային արդէն վերանորոգւելու բնութիւնը առաւ, ապա որեմն բնդունալն կ'ըլլայ մարդկային մեղուցեալ բնութեան փրկագործութեան հպատակը:

Հաւատարի է նաև թէ Քրիստոս իսկապէս կը կրէր չարչարանքի և վիշտի կիւքերը, և ոչ թէ հրեալթագէս. բայց որովհետեւ մարդկային բնութիւնը իր վրայ առած վայրկեանէն յորչէն վերանորոգեց իր վրայ առած այդ բնութիւնը, ոչ թէ բնութեան հարկէն՝ այլ վրկութեան կարգէն է որ կը կրէր վիշտերը:

Ասկէ կը ծնի նաև Քրիստոսի մարմինին ապականութեան և ոչ ապականութեան իրենդիրը: Անապականերուն զլուխ կանգնեցաւ Յուլիանոս Ալիկառնացի, որ անապականացու էր իրաւ Քրիստոսի մարմինին համար, զայն նկատելով անընդունակ չարչարանաց և կրից և մահուն, ու այս պատճառաւ ալ հերքուեցաւ:

Ուրիշներ Յուլիանեանց վարդապետութեան հերքումէն առիթ առնելով, ուղեցին Քրիստոսի մարմինին վերադրել ապականութեան բոլոր մեղքերը: Բայց ջրիստոնէական փափուկ զգացումը չի կրնար հանդուրժել այդպիսի վիճակներ բնդունելու Քրիստոսի վրայ:

(Շար. 17)

ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐՔԵՊՍ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ